

boek bespreking

Addie Gerritsen ZO DOORGAAN OF ANDERS?

Het didactische werkvormenboek variatie en differentiatie van Piet Hoogeveen en Jos Winkels is al geruime tijd geleden verschenen. Maar het lijkt ons toch een goed idee om het in het lbo-nummer te bespreken.

Waarom? Omdat de huidige onderwijsontwikkelingen duidelijk aangeven dat we veel meer tegemoet moeten komen aan de individuele verschillen tussen leerlingen (differentiatie). En juist bij het lbo zijn die individuele verschillen groot. Alle leerlingen die niet naar mavo, havo of vwo gaan, komen daar terecht. Aansluiten bij wat leerlingen kunnen, verhoogt bovendien de motivatie en dat kunnen we bij het lbo best gebruiken.

Voor de schrijvers was er ook nog een andere reden, namelijk de vraag uit het veld — studenten op hospiteerscholen en leerkrachten die nascholingscursussen hebben gevolgd — naar een duidelijke omschrijving van zoveel mogelijk didactische werkvormen.

Het boek bestaat uit twee delen. Het eerste deel behandelt de theorie en de achtergrond. Deel 2 is dan het praktische gedeelte. In een inleiding en vijf hoofdstukken komen onder meer aan de orde: didactische werkvormen en pedagogisch handelen, didactische werkvormen en didactisch handelen, de effectiviteit en de bruikbaarheid van didactische werkvormen.

Na de inleiding is een heel hoofdstuk gewijd aan

de definiëring. Er schijnen in het Nederlandse taalgebied wel elf equivalenten van de term 'didactische werkvormen' te bestaan, die toch niet allemaal hetzelfde betekenen. De schrijvers motiveren het gebruik van deze term en geven daarna een omschrijving: 'Een didactische werkvorm is een principiële weg, die leerkracht(en) en leerling(en) kunnen bewandelen, om de in het schoolwerkplan omschreven onderwijsdoelen — wat betreft vorming en opvoeding — te bereiken, en om de in het schoolwerkplan omschreven inhoud over te dragen, respectievelijk zich eigen te maken, en wel op een doelgerichte, geordende en effectieve wijze.'

In hoofdstuk 3 gaan zij in op die 'principiële weg'. Daarmee wordt bedoeld, dat een docent onderwijs geeft vanuit een bepaalde visie. Daarbij stelt hij/zij zich de vragen: wat hij/zij met zijn/haar onderwijs wil, wat goed is voor de leerlingen en wat de samenleving vraagt. Dat zijn pedagogische doelen die ergens vandaan komen: uit de samenleving, uit de leerling, uit de cultuur.

Via de functies van het onderwijs komen de schrijvers op de algemene onderwijsdoelen (totaliteitsprincipe, individuele ontplooiing, nuttigheid en de levensbeschouwelijke vorming). De school vult deze algemene doelen concreet in en daaruit volgen weer gedragingen.

Wat is nu de relatie tussen pedagogische doelen en didactische werkvormen? Dat bepaalde doelen kunnen worden bereikt met behulp van bepaalde didactische werkvormen. Enkele voorbeelden ter illustratie:

— Werkvormen die dienstig zijn voor het verwezenlijken van bijvoorbeeld affectieve doelen, dat wil zeggen die gericht zijn op de concrete gedragingen die bij affectieve doelen horen, zijn: dramatiseren, declameren, vertellen, prioriteitspel, discussie en case-study.

— Voor sociale doelen zijn onder meer de volgende werkvormen geschikt: partnerwerk, rollenspel, groepswork, discussievormen en simulatiespel.

— Voor de overdracht van waarden en normen: kort geding, discussievormen, interview en videobandvertoning.

Het hoofdstuk 'Didactische werkvormen en didactisch handelen' gaat over de relatie tussen die twee: welke plaats nemen didactische werkvormen in in het onderwijsleerproces en van welke factoren is de keuze afhankelijk? Uitgangspunten zijn ook weer de doelen, pedagogische en onder-

wijskundige, plus de mogelijkheden binnen een gegeven situatie. Die mogelijkheden hebben te maken met de leerling, de leerkracht en de randvoorwaarden. Voorwaar geen nieuwe gegevens, maar toch beslissend als het erom gaat of het zinvol is bepaalde didactische werkvormen toe te passen en het is heel overzichtelijk om dit in één hoofdstuk bij elkaar te zien. Een hele paragraaf wordt gewijd aan interne differentiatie, die rekening houdt met verschillen binnen de bestaande klassesituatie. Niemand die het belangrijk vindt dat de leerlingen een continu verlopende ontwikkeling doormaken, kan hier omheen.

Het is bekend dat een en dezelfde werkvorm zelden optimaal is voor alle leerlingen in die groep. Leerlingen verschillen in hun manier van aanpak van de stof, in manieren van leren en in benadering van de leersituatie. Dat betekent dat we werkvormen moeten hanteren, die de leerlingen optimale kansen geven om de leerstof te verwerken. In de praktijk zal de leerkracht alternatieven achter de hand hebben, die kunnen liggen op het gebied van de media (boeken, platen, banden), de methodische aanpak en/of op het sociale vlak (onder meer groepswork). In de overzichtslijst is aangegeven welke werkvormen geschikt zijn voor didactische differentiatie.

Gehanteerde criteria:

- doet de werkvorm recht aan het verschil tussen leerlingen wat betreft de verwerking van de leerstof en het waarnemen?
- is het mogelijk individueel of in groepjes te werken?

Het onderzoek naar de effectiviteit van de werkvormen spitste zich in het verleden toe op de vraag wat de beste didactische werkvorm was. Uit het voorgaande is al duidelijk geworden dat die vraagstelling niet juist is. Elke werkvorm is immers afhankelijk van doelen en mogelijkheden. Er zijn dus andere onderzoeken geweest (men leze het boek) en de conclusie daaruit is wat eigenlijk intuïtief al werd aangevoeld: afwisselende en doelgerichte werkvormen zijn het meest effectief.

Het laatste stuk gaat over de bruikbaarheid van didactische werkvormen. Het leuke is, dat in het alfabetisch overzicht van alle beschreven werkvormen wordt aangegeven welke geschikt zijn voor welke fase van de les of leereenheid. Daar wordt bovendien vermeld of bepaalde werkvormen zich lenen voor differentiatie.

Hoofdstuk 6 vormt eigenlijk al de inleiding op

deel 2. De heren Hoogeveen en Winkels hebben een massa werk gedaan, want om een lijst van 230 (als ik het goed geteld heb) werkvormen samen te stellen, hebben zij schoolboeken, nota's en onderwijskundige literatuur gelezen en collega's beluisterd.

Bij het beschrijven van de werkvormen is gebruik gemaakt van het volgende klassificatieschema:

- 1 Instructievormen:
de meeste activiteiten gaan van de leerkracht uit en komen via de leerling weer bij hem terug.
- 2 Interactievormen:
met elkaar praten helpt leerlingen te functioneren in teamverband en helpt hen ook bij het nemen van beslissingen.
- 3 Opdrachtvormen:
aan de leerling worden taken verstrekt (of hij geeft ze zichzelf op), die zelfstandig moeten worden uitgevoerd.
- 4 Samenwerkingvormen:
groepswork.
- 5 Spelvormen:

vervanging van de werkelijkheid in spelvorm.

Deel 2 begint met een inleiding, die aangeeft op grond van welke kenmerken de werkvormen zijn beschreven; dus factoren die een rol kunnen spelen bij de keuze: de groepsgrootte, de tijdsduur, de leerkrachttijd, hulpmiddelen, uitvoering, de leerlingactiviteit, sterke en zwakke kanten.

Ik vind het een prima boek en een wapen in de hand tegenover je collega's die nog steeds niets doen aan de 'broodnodige variatie' en je onderwijs zal veel effectiever zijn. Tenminste als je de moeite neemt om de onderwijsleersituaties te analyseren en je vervolgens af te vragen welke didactische werkvormen in die situatie het meest geschikt zijn, waarbij je dan bovendien de verschillen tussen leerlingen ook serieus neemt. Onderzoek heeft aangetoond, dat een leerkracht die afwisselend en doelgericht verschillende werkvormen hanteert, kan inspelen op de behoefte van zijn leerlingen.

Als het waar is, zoals in hoofdstuk 5 wordt gezegd, dat de doceervorm nog sterk overheerst, is hier een mogelijkheid om met het boek en de theorie in de hand veranderingen te bewerkstelligen.

Piet Hoogeveen & Jos Winkels
Het didactische werkvormenboek
variatie en differentiatie in de praktijk
Dekker en Van de Vegt, Nijmegen